

TO ROMAN-FEUILLETON (ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ - ΕΠΙΦΥΛΛΙΔΑ), Ο ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΚΑΙ Η ΕΦΗΜΕΡΙΣ 1883-1891

Ἡ λέξη ἐπιφυλλίς - ίδος, μὲ τὴ σημερινή της σημασία, ἀποτελεῖ νεολογισμό, ὁ ὁποῖος εἰσάγεται καὶ διαδίδεται στὴ νεοελληνικὴ τὸ δεῦτερο μισό τοῦ 19ου αἰ. σὲ ἀπόδοση τοῦ γαλλικοῦ feuilleton (n.m., article, fragment de roman, au bas d'une page de journal). Ὁ Κουμανούδης¹ ἀποδελτιώνει καὶ τὶς λέξεις ἐπιφυλλιδογραφία, ἐπιφυλλιδογράφος (feuilletoniste) ἐπιφυλλιδογραφικός (-ῶς), ἐπιφυλλιδοφάγος καὶ ἐπιφυλλιδοδορμία (=ἄμιλλα ἐφημερίδων διὰ ἐπιφυλλιδογραφίας). Ἡ παλαιότερη, ἀρχαία, σημασία τῆς λέξης, ἐν χρήσει στὸν πληθυντικό, ἦταν ἡ ἐξῆς: «ἐπιφυλλίδες, τὰ μετὰ τὸν τρυγητὸν ἀπολειφθέντα ἐπὶ τῶν κλημάτων μικρὰ βοτρυδία, κοινῶς ἐπανωστάφυλλα· ἐντεῦθεν ὁ Ἀριστοφ. ἐν Βατρ. 92 καλεῖ τοὺς μηδαμινούς καὶ ἀναξίους ποιητὰς ἐπιφυλλίδας»².

Τὸ feuilleton πρωτοπαρουσιάζεται³ ὡς ἐπιφυλλίδα θεατρικῆς κριτικῆς ποὺ εἰσάγει ὁ Julien-Louis Geoffroy (1743-1814) στὴν παρισινὴ ἐφημερίδα *Journal des Débats* ἀπὸ τὸ 1799. Τὸ εἶδος γνώρισε ἄμεση ἐπιτυχία: στὴν ἴδια ἐφημερίδα, ποὺ γνώρισε αὐξηση τῆς κυκλοφορίας της, ἐπιφυλλίδες ἔγραφαν καὶ ἄλλοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους διασημότερος ὑπῆρξε ὁ λόγιος καὶ δημοσιογράφος Jules Janin (1804-1874) ποὺ ἐπὶ σαράντα χρόνια δημοσίευε κάθε Δευτέρα ἐπιφυλλίδες δραματικῆς κριτικῆς. Ἀλλὰ καὶ ἄλλες γαλλικὲς ἐφημερίδες μιμήθηκαν τὴν Ἐφημερίδα τῶν Συζητήσεων καὶ πολλὰς προσωπικότητες τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν συνεργάσθηκαν μὲ ἐφημερίδες γράφοντας ἐπιφυλλίδες ἀκαδημαϊκοῦ καὶ φιλολογικοῦ χαρακτῆρα: ἀνάμεσα σ' αὐτὲς ξε-

1. Στεφάνου Ἀθ. Κουμανούδη, *Συναγωγή νέων λέξεων ὑπὸ τῶν λογίων πλασθεισῶν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων*, τόμος πρῶτος, ἐν Ἀθήναις 1900, σ. 404.

2. Βλ. Liddell - Scott - Κωνσταντινίδη ἐν λ.

3. Βλ. πρῶχειρα τὰ λ. feuilleton στὰ ἐξῆς ἔργα: Henri Lemaître, *Dictionnaire Bordes de Littérature française et francophone*, Sir Paul Harvey and J. E. Heseltine, *The Oxford Companion to French Literature* καὶ *The New Encyclopaedia Britannica*, *Micropaedia* vol. IV.

χωρίζουν τὰ ὀνόματα τῶν Sainte-Beuve (1804-1869), Théophile Gautier (1811-1872) καὶ Désiré Nisard (1806-1888). Προοδευτικά οἱ ἐπιφυλλίδες ἐπεκτάθηκαν καὶ σὲ κοινωνικά καὶ σατιρικά θέματα, ἀποκτώντας λαϊκότερο πο περιεχόμενο.

Καὶ ἄλλες εὐρωπαϊκὲς ἐφημερίδες ἀφιέρωσαν στῆς ἐπιφυλλίδες, βλέποντας νὰ ἀνεβαίνει ἡ κυκλοφορία τους. Ἐκεῖ ὅμως ποὺ τὸ εἶδος γινώρισε τὴ μεγαλύτερη ἐπιτυχία του ἦταν τὰ μυθιστορήματα ποὺ δημοσιεύοντουσαν σὲ συνέχειες σὲ ἐπιφυλλίδες, τὸ εἶδος ποὺ εἶναι γνωστὸ ὡς roman-feuilleton. Τέτοια μυθιστορήματα πρωτοεμφανίζονται στὴν τέταρτη δεκαετία τοῦ 19ου αἰ., ἀρχικὰ ὡς συνέχειες σὲ δεκαπενθήμερα ἢ μηνιαῖα περιοδικὰ. Τὸ πρῶτο roman-feuilleton ἦταν ἡ μετάφραση τοῦ ἰσπανικοῦ roman picaresque τοῦ 16ου αἰ. «Lazarillo de Tormes», τοῦ ὁποῖου λίγα κεφάλαια δημοσιεύτηκαν στὴν ἐφημερίδα *Le Siècle* ἀπὸ τὶς 5 Αὐγούστου 1836⁴. Δυὸ μῆνες ἀργότερα στὴν ἴδια ἐφημερίδα ἄρχισε νὰ δημοσιεύεται τὸ roman-feuilleton τοῦ Balzac *La Vieille Fille*. Ἄλλες ἐφημερίδες γρήγορα μιμήθηκαν τὸν Αἰῶνα, ἰδίως ἡ ἐφημερίδα *La Presse*, ἡ δὲ περίοδος 1836-1850 θεωρεῖται ὡς περίοδος ἀνθῆσης τοῦ εἶδους. Οἱ περιφημότεροι συγγραφεῖς roman-feuilleton ὑπῆρξαν οἱ: Eugène Sue (1804-1857), συγγραφεὺς τῶν ἔργων «Μυστήρια τῶν Παρισίων» (1842-43) καὶ «Ὁ περιπλανώμενος Ἰουδαῖος» (1844-45), Honoré de Balzac (1799-1850), Alexandre Dumas πατέρας (1802-1870), Frédéric Soulié, Paul Féval, Paul de Kock κ.ἄ.

Τὸ roman-feuilleton εἶναι λαϊκὸ ἀνάγνωσμα, ποὺ συχνὰ ξεπέφτει σὲ παραλογοτεχνία, συγγενικὸ μὲ τὸ roman populaire⁵. Τὸ πρῶτο roman-feuilleton «populaire» ὑπῆρξε τὸ «Les Enfants de la marquise de Gange» τοῦ Francis Wey ποὺ δημοσιεύτηκε στὴν ἐφημερίδα *La Presse* τὸ 1837. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι οἱ ἐφημερίδες *Le Siècle* καὶ *La Presse* ιδρύθηκαν τὸ 1836 καὶ ἡ κυκλοφορία τους, σὲ ἀριθμοὺς φύλλων ὡς καὶ 35.000 τὸ 1847 ἡ πρώτη, ὀφείλεται στὰ roman-feuilleton, γενικότερα στὰ feuilleton, ὅπου δημοσιεύονται καὶ διηγήματα καὶ ἐκλαϊκευμένα ἄρθρα.

Στὴν ἐλληνικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὸ μυθιστόρημα σὲ ἐπιφυλλίδες δὲν διαθέτουμε τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα ἄρθρο τοῦ Θ. Βελλιανίτη (1863-1933) στὸ λ. ἐπιφυλλὶς τῆς Μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας. Ὁ Βελλιανίτης γράφει ὅτι «ἐναντίον τῶν τοιοῦτων ἐπιφυλλίδων ἐξεγέρθη ἐν Γαλλίᾳ ἡ Ἐκκλη-

4. Βλ. *The Oxford Companion*, 6.π., λ. roman-feuilleton.

5. Βλ. στὸ ἀρκετὰ κατατοπιστικὸ βοήθημα τοῦ Yves Olivier-Martin, *Histoire du roman populaire en France de 1840 à 1980*, Albin Michel (Paris 1980), ἰδίως σσ. 42 κ.ἑξ., μὲ βιβλιογραφία στὶς σσ. 71-72, 80, 279-282, γιὰ τὸ roman-feuilleton. Βλ. ἐπίσης Γιώργου Βελουδῆ, «Τὸ σύγχρονο λαϊκὸ μυθιστόρημα», στὸ βιβλίο τοῦ ἴδιου Ἀναφορές. Ἑξ ηγεοελληνικὲς μελέτες, Ἀθήνα 1983, σ. 104 κ.ἄ.

σία καὶ ἐκήρυξε σταυροφορίαν κατ' αὐτῶν». Προφανῶς ὁ λόγος ἦταν ὅτι πολλὰ μυθιστορήματα θεωροῦνταν ὡς φθείροντα τὰ ἥθη, ἀντίληψη ποὺ τὴν βρίσκουμε καὶ στὸν ἑλληνικὸ 19ο αἰ.⁶ Κατὰ τὸν Βελλιανίτη ἐπίσης «εἰς τὴν Ἑλλάδα πρῶτος ἔγραψεν ἐπιφυλλίδας ὁ Κωνσταντῖνος Πῶπ εἰς τὰ τότε ἐκδοθέντα φιλολογικὰ περιοδικά, εἰς ἃς περιελάμβανε τὴν εὐρωπαϊκὴν καὶ τὴν ἑλληνικὴν φιλολογικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν κίνησιν. Βραδύτερον ἐμιμήθη τοῦ Πῶπ ὁ Εἰρηναῖος Ἀσώπιος γράφων παρομοίας ἐπιφυλλίδας εἰς τὸ παρ' αὐτοῦ ἐκδιδόμενον περιοδικὸν *Χρυσάλλης*. "Ὅταν αἱ ἑλληνικαὶ ἐφημερίδες ἐγένοντο καθημεριναί, ἡ *Ἐφημερίς* τοῦ Δημητρίου Κορομηλᾶ ἤρξατο δημοσιεύουσα εἰς ἐπιφυλλίδας μεταφράσεις μυθιστορημάτων, ταύτην δὲ ἐμιμήθησαν κατόπιν πᾶσαι αἱ ἑλληνικαὶ ἐφημερίδες, αἱ ὅποια βραδύτερον ἐδημοσίεουν καὶ πρωτότυπα μυθιστορήματα καὶ διηγήματα ἢ ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα». Εἶναι ἀπαραιτήτη μιὰ ἔρευνα πάνω στὸ θέμα αὐτό.

Τὸ περιεχόμενο τοῦ μυθιστορήματος τῶν ἐπιφυλλίδων εἶναι ἱστορικὸ ἢ κοινωνικὸ καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ του εἶναι ἡ δράση τῶν ἡρώων καὶ ἡ πλοκή, οἱ περιπέτειες καὶ οἱ ἔρωτες· συνήθως οἱ συνέχειες τῶν ἐπιφυλλίδων διακόπτονται σὲ κρίσιμο σημεῖο ποὺ ἐξάπτει τὴν περιέργεια τοῦ ἀναγνώστη ὥστε νὰ διαβάσει στὸ ἐπόμενο φύλλο τῆς ἐφημερίδας τὴν ἐπιφυλλίδα. Ἐνα πετυχημένο roman-feuilleton τραβάει ἐπομένως σὲ μάκρος: μιὰ μεταφρασμένη ἐπιφυλλίδα ποὺ δημοσίεψε ἡ *Ἐφημερίς*, ἡ μετάφραση τῆς ὁποίας προσγράφεται στὸν Παπαδιαμάντη ἀπὸ τὸν Βαλέτα, ἔχει 175 συνέχειες⁷!

Γνωρίζουμε ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης ἐργαζόταν ὡς «μεταφραστής μυθιστορημάτων καὶ πρὸ πάντων ἀγγλικῶν, γιὰ ἐπιφυλλίδες ἐφημερίδων»⁸. Ὁ ἴδιος αὐτοβιογραφικὰ ἀναφερόμενος στὸν Ἀλέκο τοῦ διηγήματος «Ὁ Σημαδιακός», ποὺ δημοσιεύεται στὴν *Ἐφημερίδα* στίς 6 Ἰανουαρίου 1889, αὐτο-

6. Πβ. Φώτη Δημητρακόπουλου, «Γιὰ τὸ δημοτικὸ τραγούδι», περ. *Δῶμα*, τεῦχος 10, ἀνοιξη-καλοκαίρι 1987, σσ. 69-70. Βλ. εὐρύτερα στὴν πρόσφατη μελέτη τοῦ Ἀπόστολου Σαχινί, «Ὁρολογία καὶ "Θεωρία" περὶ μυθιστορήματος στὴν Ἑλλάδα (1760-1850)», ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 66 (1991), σσ. 1-70. Γιὰ τὸ θόρυβο κατὰ τοῦ roman-feuilleton στὴ Γαλλία βλ. στὸ βιβλίο τοῦ Pierre Chartier, *Introduction aux grandes théories du roman*, Bordas (Paris 1990), σσ. 107-108. Βλ. καὶ Μάρθας Καρπόζηλου, *Τὰ ἑλληνικὰ οἰκογενειακὰ φιλολογικὰ περιοδικὰ (1847-1900)*, Ἰωάννινα 1991, σσ. 183 κ.ἑξ., ὅπου καὶ λόγος γιὰ τὸ μυθιστόρημα σὲ συνέχειες ποὺ δημοσίευσαν ἡ *Εὐτέρπη*, *Πανδώρα*, *Χρυσάλλης*, *Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη*, *Παρθενών*, *Ἑστία* καὶ *Ἑβδομάς*, σὲ μεταφράσεις ἀπὸ τὰ γαλλικά.

7. Εἶναι τὸ μυθιστόρημα «Χίλια ἑκατομμύρια» τοῦ Ἰουλίου Γκαστὺν (Jules Gastyne, 1847-1920), ποὺ δημοσιεύεται ἀπὸ 8.12.1883 ἕως 29.5.1884.

8. Ἐκφραση τοῦ Γεωργίου Δροσίνη, βλ. στὸν τόμο *Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης. Εἰκοσι κείμενα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του*, Πρόλογος - ἐπιλογή Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Ἀθήνα 1979, σ. 69.

χαρακτηρίζεται ως «άσημος... συρράπτης ἐπιφυλλίδων!...»⁹. 'Ο Γιάννης Βλαχογιάννης στο ἄρθρο του γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη στὸ φύλλο τῆς ἐφ. *Πολιτεία*, 13 Σεπτεμβρίου 1925, γράφει ὅτι «ἀπὸ τὰ πρωτότυπα ἔργα τοῦ ἀσήμαντα κέρδιζε δυὸ φορὲς τὸ χρόνο, Χριστοῦγεννα καὶ Λαμπρῇ. 'Απὸ τὸ Γαβριηλίδη ὅμως ἔφτασε νὰ παίρνη καὶ πεντακόσιες δρ., ποσὸ γερὸ τὰ χρόνια ἐκεῖνα», ἐργαζόμενος στὴν 'Ακρόπολι ὡς μεταφραστὴς «κάθε λογῆς ὕλης ἀπὸ τ' 'Αγγλικά μάλιστα». Στὸ ἴδιο φύλλο τῆς *Πολιτείας* ὁ Λάμπρος 'Αστέρης γράφει: «Τὸν ἐνθυμοῦμαι ἀπὸ τὸν καιρὸ ποῦ ἐργαζόμεθα μαζὺ στὴν 'Εφημερίδα τοῦ Ρούκη καὶ Γιαννοπούλου, πρωτοετῆς ἐγὼ φοιτητῆς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ψάλτης αὐτὸς τοῦ 'Αγίου 'Ελισαίου. Τὰ γραφεῖα ἦσαν ἐκεῖ ποῦ εἶναι τώρα τὸ Φρουραρχεῖο, στὴν ὁδὸ Κολοκοτρώνη. 'Εργαζόμεθα τρεῖς σ' ἓνα μεσημβρινὸ δωμάτιο, δίπλα στὸν περίφημο "Κόκκινον 'Οντά", ὁ Παπαδιαμάντης, ὁ Κονδυλάκης κι ἐγώ. 'Ο Κονδυλάκης ἔγραφε τότε τὸν "Πατούχα" τοῦ ποῦ τὸν εἶχε ἐμπνευσθῇ ἀπὸ τὸν Γιάννη τὸν Χονδροκέφαλο τοῦ Σερμπουλιέ. 'Ο Παπαδιαμάντης μετέφραζε ἄρθρα ἀπὸ τὶς γαλλικὲς καὶ ἀγγλικὲς ἐφημερίδες, ἀλλὰ μερικὰ μόνον ἐδημοσιεύοντο. Τὰ περισσότερα ἔλλειψαι χώρου καὶ ἐνδιαφέροντος ἔμεναν ἀχρησιμοποίητα, καὶ τὰ πετοῦσεν ὁ ἐπὶ τῆς ὕλης Ρέσβης στὸ καλάθι τῶν ἀχρήστων. 'Ο Παπαδιαμάντης δὲν ἐθύμωνε, μὰ λιγότευε τὴ μεταφραστικὴ του ἐργασία, ὡς ποῦ ὁ Ρούκης ἐρχόταν μέσα καὶ τοῦ 'λεγε νὰ μεταφράζῃ περισσότερα. Τὰ Χριστοῦγεννα ἐπεριμέναμεν ὅλοι νὰ διαβάσωμε τὸ διήγημά του — τὸ πανηγυρικὸ τὸ Χριστουγεννιάτικο. 'Επειραζότανε πολὺ ἀπὸ τὰ πολλὰ τυπογραφικὰ λάθη ποῦ τὰ 'φινεν ὁ διορθωτῆς, ὁ γέρω Μαῖδόνης».

Οἱ σχετικὲς μαρτυρίες μποροῦν βέβαια νὰ πολλαπλασιαστοῦν. Πάντως, μέχρι τὴ δημοσίευση τοῦ «Σημαδιακοῦ», ἀπὸ τὰ διηγήματά του ἔχει δημοσιεύσει στὴν *Εφημερίδα* «Τὸ Χριστόψωμο» (25.12.87), καὶ τὰ «'Η τελευταία βαπτιστικὴ» (24.4.88) καὶ «'Υπηρέτρα» (25.12.88), σὲ χριστουγεννιάτικα δηλαδὴ καὶ πασχалиνὰ φύλλα, καὶ τὸ «'Η χήρα παπαδιά» στὸ *Ἑλληνικὸν Ἡμερολόγιον* τοῦ Μ. Μητσάκη 1888 (δημοσιευμένο δηλαδὴ τὸ 1887). 'Ὡς τότε ὅμως ἔχει μεταφράσει πλῆθος ἐπιφυλλίδων γιὰ τὴν *Εφημερίδα*¹⁰.

Μὲ τὸ μυθιστόρημα τῶν ἐπιφυλλίδων ξεκίνησε, ὡς γνωστόν, τὸ λογοτεχνικὸ του στάδιο ὁ Παπαδιαμάντης, μετὰ τὴ γνωριμία του μὲ τὸν Βλάση Γαβριηλίδη. Τὸ πρῶτο τοῦ μυθιστόρημα, «'Η Μετανάστις» δημοσιεύεται στὴν ἐφημερίδα *Νεολόγος* Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ 23/24 Σεπτεμβρίου 1879 ἕως

9. Βλ. "Απαντα (Τριαντ.) 2, 106.

10. 'Ο Βλαχογιάννης στὶς ἐνδιαφέρουσες «βιογραφικὲς σημειώσεις» τοῦ τόμου *Πασχалиνὰ διηγήματα* τοῦ Δικαίου 1912 ἀναφέρει ἐπίσης ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης μετέφραζε «ἐπιφυλλίδας εἰς ἐφημερίδας», ἀναφερόμενος στὸν καιρὸ ποῦ ὁ Παπαδιαμάντης συνέγραφε μυθιστορήματά, βλ. Φώτη Δημητρακόπουλου, «Γιὰ τὸν μεταφραστὴ Παπαδιαμάντη», περ. 'Ακτὴ (Λευκωσία), τεῦχος 8, φθινόπωρο 1991, σ. 427.

22/23 Ἰανουαρίου 1880, «ἐν ἐπιφυλλίδι», ὅπως γράφεται στὸ σημεῖωμα τῆς ἐφημερίδας¹¹. Ἀκολουθοῦν «Οἱ Ἑμποροὶ τῶν Ἑθνῶν» στὴν ἐφημερίδα *Μὴ Χάνεσαι* τοῦ Γαβριηλίδη ἀπὸ 5 Νοεμβρίου 1882-8 Φεβρουαρίου 1883. Ὁ Γαβριηλίδης παρουσιάζοντας στὶς 3.11.82 τὸ μυθιστόρημα γράφει ὅτι «ἂν δὲν εἶχεν ἐλληνικωτάτην καὶ τὴν ὑπόθεσιν καὶ τὴν ἀναβολήν, θὰ τὸ ἐξελάμβανον πολλοὶ ὡς μετὰφρασιν!»¹². «Ἡ Γυφτοπούλα» δημοσιεύεται στὴν *Ἀκρόπολι* ἀπὸ 21 Ἀπριλίου-11 Ὀκτωβρίου 1884, διαδεχόμενη ὡς «πρωτότυπον μυθιστόρημα, φέρον μάλιστα τύπον ἐθνικόν»¹³ «τὸν Ἀδάμ τὸν Καλαβρέζον». Τὸ ἔργο, συνεχίζει ὁ Γαβριηλίδης στὸ σημεῖωμά του, «θέλει γοητεῦση ὅλας τὰς τάξεις τοῦ δημοσίου, ὡς ὁ «Περιπλανώμενος» τοῦ Σὺν ἡ τ' «Ἀπόκρυφα τῶν Παρισίων», «θὰ κατακτήσῃ ὅλας τὰς τάξεις, ἀπὸ τοῦ εὐανθοῦς γυναικείου κόσμου καὶ τῶν φιλοκαίνων ψυχῶν τῶν νέων μέχρι τοῦ ὑψηλότερου σκεπτομένου, μὴ ἀφῆνουσα ἀνεπηρεάστους διὰ τῶν πολλῶν αὐτῆς θελγήτρων καὶ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς θεολόγους»¹⁴. Τέλος, ὁ «Χρῆστος Μηλιόνης» δημοσιεύεται στὸ περιοδικὸ *Ἑστία* ἀπὸ 6 Ὀκτωβρίου-17 Νοεμβρίου 1885. Ἦδη ὅμως ἀπὸ τὸ 1882 ὁ Παπαδιαμάντης ἐργάζεται στὴν *Ἐφημερίδα* ὡς τακτικὸ μέλος τῆς σύνταξής της, ἐνῶ εἶναι γνωστὸ ὅτι καὶ ὡς ἑκτακτος συνεργάτης εἶχε ἐμφανιστεῖ στὴν *Ἐφημερίδα* πολὺ νωρίτερα¹⁵.

Τὰ roman-feuilleton συγκαταλέγονται ἀνάμεσα στὶς ἐπιφυλλίδες ποὺ μετέφραζε ὁ Παπαδιαμάντης ἐργαζόμενος στὴν *Ἐφημερίδα*, ἀπὸ τὸ 1882 ὅπως γράφει ὁ «Μποέμι»¹⁶. Πρόκειται γιὰ μεγάλο ὄγκο δουλειᾶς καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ τὸν μοιραζόταν καὶ μὲ ἄλλο συνεργάτη τῆς *Ἐφημερίδος* ποὺ ἤξερε ξένες γλῶσσες, ὅπως γιὰ παράδειγμα ὁ Χαρ. Ἀννίνος, ὁ ὁποῖος ἦταν ἐπίσης μεταφραστής. Πάντως συναντᾶμε τὸ ὄνομα τοῦ Παπαδιαμάντη στοὺς συντά-

11. Βλ. *Ἀπαντα* (Τριαντ.) 1, 661.

12. Στὸ ἴδιο, σ. 662. Βλ. καὶ στὸ τέλος τῆς ἐργασίας αὐτῆς (σημ. 24).

13. Στὸ ἴδιο, σ. 663.

14. Στὸ ἴδιο, σ. 664.

15. Βλ. Ἑλένη Δαμβουνέλη, «Ἐννέα λανθάνοντα κείμενα τοῦ Παπαδιαμάντη», *Φῶτα-Ὀλόφωτα*, Ἀθῆνα 1981, σ. 395. Τῆς ἰδίας, «Τὰ γνωστὰ πασχάλινα κείμενα τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ ἐπὶ λανθάνοντα τοῦ 1877», *Νέα Ἑστία* 113 (1983) 644. Στὸ βιβλίο μου *Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης. [Τὸ λάβαρον]*. Ἀνέκδοτες παπαδιαμαντικές σελίδες ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο Ἀποστόλου Γ. Παπαδιαμάντη, Ἀθῆνα 1989, σ. 88, ὑποστηρίζω ὅτι ἤδη ἀπὸ τὸ πρῶτο ἔτος τῆς *Ἐφημερίδος*, τὸ 1874, ὁ Παπαδιαμάντης συνεργάζεται γράφοντας θρησκευτικὰ ἄρθρα, ἴσως μαζί μὲ τὸν Μωραϊτίδη. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. καὶ τὴν ὑπὸ ἐκδοσὴν ἐργασία τῶν Φώτη Δημητράκοπουλου - Σοφίας Μπόρα, «Ὁ Μωραϊτίδης καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἀρθρογραφία. Ἐλεγχος τῆς Ἀκροπόλεως, 1883-1908», σὲ τόμο γιὰ τὸν Μωραϊτίδη ποὺ ἐπιμελεῖται ὁ Χρῆστος Χειμῶνας.

16. Ὁ Δ. Χατζόπουλος, στὸ *Ἄστυ*, 26-27 Μαρτίου 1893, ἀναδημοσίευση στὴ *Βιβλιογραφία Παπαδιαμάντη* τοῦ Γ. Κατσίμπαλη, Ἀθῆνα 1934, σ. 37. Βλ. καὶ στὸ τέλος τῆς ἐργασίας αὐτῆς (σημ. 24).

κτες τῆς *Ἐφημερίδος* σὲ σχετικὲς ἀνακοινώσεις τὸ 1883 καὶ 1888. Τὸ 1883 ἡ ἀνακοίνωση ἀναφέρει¹⁷: «Τὴν κυρίαν τοῦ φύλλου σύνταξιν ἀπαρτίζουσιν οἱ κ.κ. Χαρ. Ἀννίνος, Παν. Θωμάς, Κων. Γ. Ξένος, Ν. Ἀργυριάδης, Ἰω. Μ. Δαμβέργης, Παν. Γιαννόπουλος, Σ. Οἰκονόμος, Σταμ. Χ. Κιουζές, Μιχ. Μητσάκης καὶ Α. Παπαδιαμάντης». Τὸ 1888 παρόμοια ἀνακοίνωση τῆς *Ἐφημερίδος* ἀναφέρει¹⁸: «Τὴν τακτικὴν καὶ κυρίαν σύνταξιν αὐτῆς θὰ ἀπαρτίζωσιν ὁ Διευθυντὴς καὶ ἀρχισυντάκτης κύριος Ἀριστ. Ν. Ρούκης καὶ οἱ κύριοι: Κωστὴς Παλαμᾶς, Ἀριστοτέλης Κουρτίδης, Α. Παπαδιαμάντης...».

Ὡς τώρα, ἡ μόνη ἔρευνα ποὺ ἐγίνε γιὰ νὰ καταγραφοῦν οἱ ἐπιφυλλίδες τῶν ἐφημερίδων ὅπου συνεργάστηκε ὁ Παπαδιαμάντης ὀφείλεται στὸν Γ. Βαλέτα. Ἡ καταγραφή τοῦ Βαλέτα πρωτοδημοσιεύτηκε τὸ 1940 καὶ ἐπαναλήφθηκε ἀργότερα στὸν πέμπτο τόμο τῶν *Ἀπάντων*¹⁹. Ὅχι ἄδικα, ὁ Βαλέτας ἀπὸ τὸ 1940 παρατηροῦσε ὅτι τὰ ἀνώνυμα εἰσαγωγικὰ σημειώματα τῶν ἐφημερίδων, ὅπου παρουσιάζονταν τὰ μεταφραζόμενα ἔργα, ἦταν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοῦ Παπαδιαμάντη. Ἡ Ἑλένη Δαμβουνέλη διεξῆλθε τὴν *Ἐφημερίδα* μετρώντας καὶ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐπιφυλλίδων, καὶ αὐτὴ τὴν καταγραφή της δημοσιεύουμε πρὶν κάτω, σὲ ἀντιπαράβολη μὲ τοῦ Βαλέτα. Σχεδὸν πάντα οἱ μεταφραστὲς παρέμεναν ἀνώνυμοι. Ἡ Ἀκρόπολις πάντως τὸ 1883 δημοσιεύει τὸν «Σιδηρουργὸ» τοῦ Ohnet σὲ μετάφραση Δ. Κακλαμάνου. Τὸ μυθιστόρημα-ἐπιφυλλίδα διαδόθηκε κυρίως ὡς μεταφρασμένη ξένη λογοτεχνία, συνήθεια ποὺ περνᾷ στὴ δεκαετία τοῦ 1880 καὶ σὲ ἄλλες ἐλληνικὲς ἐφημερίδες. Ἐνᾶ ἀπὸ τὰ σημαντικότερα μυθιστορήματα τῆς γαλλικῆς λογοτεχνίας εἶχε ἤδη ἀπὸ τὸ 1882 δημοσιευτεῖ στὴν ἐφημερίδα *Νέαι Ἰδέαι* ὡς ἐπιφυλλίδα: πρόκειται γιὰ τοὺς «Ἀθλίους» τοῦ Οὐγκώ σὲ μετάφραση τοῦ Ἰωάννη Ἰσιδωρίδη Σκυλίση (1819-1890), γιὰ τὸν ὁποῖο θὰ ἄξιζε νὰ γραφεῖ μιὰ μελέτη.

Ἡ Ἑλένη Δαμβουνέλη κατέγραψε χρονολογικὰ τὰ μυθιστορήματα-ἐπιφυλλίδες, ἀλλὰ καὶ τὰ διηγήματα-ἐπιφυλλίδες ἢ φιλολογικὰ ἄρθρα-ἐπιφυλλίδες, τῆς *Ἐφημερίδος*, τῶν ἐτῶν 1883-1890. Ἡ καταγραφή της συμπληρώνει τίς ἄλλες τοῦ Βαλέτα καὶ τῆς Σεφερλῆ²⁰, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ τὸν Βαλέτα. Οἱ μεταφράσεις εἶναι ἀνώνυμες καὶ ἐπομένως δὲν μπορεῖ νὰ ἀποδοθοῦν ὅλες στὸν Παπαδιαμάντη χωρὶς ἔλεγχο. Πρὸς διευκόλυνση τοῦ χρήστη σὲ κάθε λῆμμα παραθέτουμε τὸν ἀντίστοιχο ἀριθμὸ τῆς καταγραφῆς τοῦ Βαλέτα. Ἀπὸ τὴ Δαμβουνέλη ἔχουν ξεφύγει οἱ ἀριθμοὶ 21, 33, 38, 39, 44, 50, 71 καὶ 73 τοῦ Βαλέτα

17. Φύλλο τῆς *Ἐφημερίδος* τῆς 1.1.1883.

18. Φύλλο τῆς *Ἐφημερίδος* τῆς 1.2.1888.

19. Γ. Βαλέτα, *Παπαδιαμάντης*, Μυτιλήνη 1940, σσ. 19-23 καὶ 32-38. *Ἀπαντα*, τόμος πέμπτος, σσ. 522-526. Στὴν καταγραφή παραπέμπουμε στὰ *Ἀπαντα*.

20. *Ἀπαντα Παπαδιαμάντη*, ἐπιμέλεια Ἑννης Βέη-Σεφερλῆ, τόμος τρίτος, σσ. 493-502, 649-650.

(= οἱ ἀριθμοὶ τῆς καταγραφῆς ποὺ δημοσιεύεται ἐδῶ 6, 18, 21, 24, 28, 36, 63, 65). Ἐξάλλου, ὁ Βαλέτας δὲν ἔχει καταγράψει τοὺς ἀριθμοὺς 34, 39, 46, 51, 53, 54, 55, τῆς καταγραφῆς ποὺ δημοσιεύεται ἐδῶ, καθὼς καὶ ὅλο τὸ 1890. Ἡ Δαμβουνέλη δὲν ἔχει ἐλέγξει τὴν *Ἐφημερίδα* τοῦ 1891 καὶ ἔτσι παραθέτουμε ἀπλῶς τὴν καταγραφή τοῦ Βαλέτα γιὰ τὸ ἔτος αὐτό. Στὴν καταγραφή διατηροῦμε τὴν ὀρθογραφία τῆς *Ἐφημερίδος*, τὰ δὲ ὀνόματα τῶν συγγραφέων τὰ γράφουμε στὴν ξένη γλῶσσα ἢ στὰ ἑλληνικά, ὅπως τὰ ἔχει ἡ *Ἐφημερίς*.

Πρὶν ἀπὸ τὴν καταγραφή τῆς Δαμβουνέλης δημοσιεύεται ἓνα γράμμα τοῦ Νικολάου Ποριώτη (1870-1945), ὁ ὁποῖος ἐργάστηκε ὡς μεταφραστὴς σὲ ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ καὶ ἐπίσης ὡς ὑπάλληλος στὸν οἰκονομικὸ κλάδο τοῦ ναυτικοῦ²¹. Τὸ γράμμα αὐτὸ βρέθηκε ἀπὸ τὸν Φῶτη Δημητρακόπουλο στὸ παπαδιαμαντικὸ τμῆμα τοῦ Ἀρχείου Merlier²² καὶ ἔχει σχέση μὲ τὸν μεταφραστὴ Παπαδιαμάντη καὶ τὸ roman-feuilleton²³. Ὁ Sir Thomas Henry Hall Caine (1853-1831) ἔγραψε μυθιστορήματα ποὺ διαβάστηκαν πολὺ, πολλὰ μὲ ἐπίκεντρο τὴ νῆσο Man (Isle of Man), μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ «The Manxman» (1894) ποὺ δημοσιεύτηκε ἀνώνυμα (σὲ μετάφραση Παπαδιαμάντη) στὴν Ἀκρόπολι σὲ ἐπιφυλλίδες ἀπὸ 14 Ἰανουαρίου-8 Μαΐου 1895. Ὁ Γαβριηλίδης ξανατύπωσε τὸν «Μαξιῶτη» σὲ βιβλίο ἀπὸ τὶς ἐπιφυλλίδες τὸ ἴδιο ἔτος. Μεταφράσεις τῶν Jules Mary (1851-1922), George Ohnet (1848-1918), Matthew Arnold (1822-1888), Octave Feuillet (1821-1890), δημοσιευμένες ἀνώνυμα στὴν *Ἐφημερίδα* καὶ στὴν Ἀκρόπολι ἔχουν καταγραφεῖ ἀπὸ τὸν Βαλέτα, ὅχι ὁμως τοῦ Charles Dickens (1812-1870), τοῦ (ὅχι τῆς) Charles Grant Allen (1848-1899) καὶ τοῦ Jules Émile Richebourg (1833-1898). Ἀπὸ τὸ γράμμα αὐτὸ τοῦ Ποριώτη στὸν Merlier προέρχονται

21. Πβ. καὶ ὅσα σημειώνει σχετικὰ ὁ Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος στὸ βιβλίο *Ἀλφόνσου Δωδέ, Ταρταρίνος ὁ ἐκ Ταρασκῶνος*, μετάφρασις Ἀλ. Παπαδιαμάντη, Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἑστίας», Ἀθῆνα (1989), σσ. 17-19.

22. Βλ. στὴν εἰσαγωγή τοῦ τόμου *Παπαδιαμάντης καὶ Σκιαθός. Φωτογραφίες ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο Merlier*. Εἰσαγωγή, ἐπιμέλεια Φώτης Ἀρ. Δημητρακόπουλος, Ἀθῆνα 1991.

23. Ἀντίστοιχο τοῦ feuilleton θεωρεῖται καὶ τὸ φυλλάδιο, στὰ ἀγγλικά pamphlet, ποὺ διανέμεται μαζὶ μὲ περιοδικὸ ἢ ἐφημερίδα, καὶ ὅπου συχνὰ περιέχεται ἓνα μυθιστόρημα. Ἀμφιβάλουμε ἀν ἔχει γραφεῖ τίποτε γιὰ τέτοιες ἐκδόσεις ἑλληνικῶν ἐφημερίδων ἢ περιοδικῶν. Στὸν μεσοπόλεμο βγαίνουν μυθιστορήματα σὲ φτηνὲς ἐκδόσεις ἀπὸ οἰκονομικὰ περιοδικὰ, ὅπως τὸ *Μπουκέτο* ἢ τὸ *Ρομάντσο* ἀργότερα. Ὁ Βλάσης Γαβριηλίδης συνήθιζε νὰ τυπώνει σὲ φτηνὲς λαϊκὲς ἐκδόσεις τὰ μυθιστορήματα-ἐπιφυλλίδες τῆς Ἀκροπόλεως, στὴ σειρὰ «Ἐκδόσεις Ἀκροπόλεως, Β. Γαβριηλίδου», βλ. φωτογραφία ἀγγελιῶν αὐτῶν τῶν ἐκδόσεων στὸ βιβλίο τοῦ Φ. Δημητρακόπουλου [*Τὸ λάβαρον*], ὅ.π., ἀρ. 63-65. Ὁ ἴδιος ἔβγαζε τὴν Ἀκρόπολι καὶ σὲ ἄλλες ἐκδόσεις ὅπως ἡ *Ἑσπερινή*, *Νέα Ἑσπερινή*, *Λαϊκή*, *Φιλολογική*, *Κυριακάτιχη*.

προφανώς οι πληροφορίες που παραθέτει ο δεύτερος στην εισαγωγή του βιβλίου του *Skiathos, ile grecque*, Paris 1934, σσ. 35, 36-37.

* * *

Στις 10 Νοεμβρίου 1882 ο 'Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης έγραφε στον πατέρα του²⁴:

«Σᾶς πέμπω σήμεραν τρία φύλλα τῆς έφημερίδος *Μὴ Χάνεσαι*. Ἡ έπιφυλλίς υπό τόν τίτλον "Οἱ έμποροι τῶν έθνῶν" εἶναι ιδιόν μου έργον [...]. εἶναι σατυρική έφημερίς, ἀλλ' ἐγὼ δέν σατυρίζω, γράφω έπιφυλλίδα ιστορικὴν καί φιλολογικὴν, καί τοῦτο τὸ κάμνω ἐξ ἀνάγκης διὰ νὰ λάβω χρήματα, ὥστε μὴ με κατακρίνετε, σᾶς παρακαλῶ [...] Τὰ φύλλα τοῦ *Μὴ Χάνεσαι* νὰ φυλάξητε ὅλα έπιμελῶς, νὰ μὴ τὰ δώσητε δὲ εἰς μηδένα πρὸς ἀνάγνωσιν, πλὴν τοῦ θείου μου κ. Κωνστ. Μωραΐτου».

Ἡ ιστορικὴ καί φιλολογικὴ [= λογοτεχνικὴ] έπιφυλλίς, καί μάλιστα οἱ μεταφράσεις τῶν έπιφυλλίδων, επέπρωτο νὰ γίνουν τὸ κύριο βιοποριστικὸ ἐπάγγελμα τοῦ μεγαλύτερου νερέλληνα πεζογράφου. Πόσο επέδρασαν στὸν Παπαδιαμάντη οἱ ξένες ἀναγνώσεις καί μεταφράσεις εἶναι ἀκόμα ἀξεκαθάριστο. Ἰσως γι' αὐτὸν εἶχε περισσότερη σημασία αὐτὸ πὺ γράφει στὸ ἴδιο γράμμα, ἀναφερόμενος στὴν πρόσληψή του στὴν *Έφημερίδα* ὡς μεταφραστῆ:

«Έχω 100 φράγκα τὸν μῆνα με ὅχι πολλὴν έργασίαν. Ἡ ιδιὴ μου τύχη ἐν γένει υπάγει καλλίτερα τώρα, δόξα τῷ Θεῷ».

Ὁ Octave Merlier ὑπολόγισε ὅτι τὸ μεταφραστικὸ έργο τοῦ Παπαδιαμάντη φτάνει τίς 14.500 περίπου σελίδες ἐνῶ τὸ πρωτότυπο έργο του φτάνει τίς 2.500 σελίδες²⁵. Ὅπως δείχνει ἡ καταγραφή τῶν μεταφράσεών του, δέν ἐπέλεγε ὁ ἴδιος τί θὰ μεταφράσει ἀπὸ τὰ κείμενα τῶν συγχρόνων του ξένων *feuilletonistes*, πὺ προέρχονταν ἀπὸ γαλλικὲς καί ἀγγλικὲς έφημερίδες τῆς έποχῆς. Μετέφραζε δηλαδὴ ξένες έπιφυλλίδες, κυρίως, «ἐξ ἀνάγκης καί πρὸς βιοπορισμόν»: «Κ' ἐγὼ πράγματι δέν ἤξευρα οὔτε μισὴν γλῶσσαν νὰ μιλήσω, εἶχα δὲ ἐκμελετῆσει κατ' ἰδίαν ὅ,τι ἐκ τῶν ξένων γλωσσῶν εἶχα μάθει, χάριν φιλολογικῆς ἀπολαύσεως, εἶτα ἐξ ἀνάγκης καί πρὸς βιοπορισμόν, καί εἰργαζόμην ὡς μεταφραστῆς εἰς τὰς έφημερίδας [...]»²⁶.

24. Βλ. Octave Merlier, *Α. Παπαδιαμάντη Γράμματα*, Ἀθήνα 1934, σσ. 153-154.

25. Βλ. *Papadiamandis. Nouvelles traduites du grec et presentées par Octave Merlier*, Athènes 1965, σσ. 9, 10.

26. Βλ. τὸ διήγημα «Τὸ γράμμα στὴν Ἀμερικὴ», *Ἀπαντα* (Τριανταφ.) 4, 356 (δημοσιευμένο τὸ 1910).

Ὁ Χ. Δαραλέξης γράφει τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικὰ ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὶς ἀναμνήσεις του ὅταν ἐργάζονταν μαζί στὴν Ἀκρόπολι²⁷:

«Εἶναι μία γωνία τῆς πρὸ πολλῶν ἐτῶν αἰθούσης Συντάξεως τῆς Ἀκροπόλεως, — χαλκόχρους γωνία, τὴν ὁποίαν ἡ ἀντίθεσις τοῦ φωτεινοῦ παρακειμένου παραθύρου καθιστᾷ σκοτεινότεραν καὶ εἰς τὴν ὁποίαν, ἐπάνω εἰς γραφεῖον ὄχι ὀλιγότερον σκιεροῦ χρώματος ἐπικύπτει, ἀνάμεσα εἰς διάπλατα ξεδιπλωμένα φύλλα τῶν *Καιρῶν* τοῦ Λονδίνου, ἐντόνων σκιοφωτισμένη, ἡ μορφὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη γράφοντος [...] τὸ καταπληκτικὸν αὐτὸ φαινόμενον τῆς νεωτέρας ἐλληνικῆς φιλολογίας, ἐχάρασεν, ἀλλοίμονον, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἐπὶ πόσας καθ' ἑκάστην ὥρας, τοὺς κενοὺς λήρους τῆς καθημερινῆς παγκοσμίου εἰδησεογραφίας, μὴ ἀνακουφιζομένη κατὰ τὸ πλεῖστον, ἢ διὰ τῆς ἐξελληνίσεως καλῶν ἔργων τῆς παγκοσμίου φιλολογίας [...] ἡ πρώτη καὶ μόνη εἰς τὸν βίον του ἄρνησις ὑπηρεσίας παρ' αὐτοῦ πρὸς τὸν διευθυντὴν του ἐγένετο ὅταν οὗτος ἐν ἡμέραις ἀγίας ἐπεμψε πρὸς αὐτὸν πρὸς μετὰφρασιν τὰ τῆς ἀνάγνου δίκης τοῦ Ὁσκάρ Οὐάϊλδ [...]

«Μεταφραστὴς μυθιστορημάτων καὶ πρὸ πάντων ἀγγλικῶν, γιὰ ἐπιφυλλίδες ἐφημερίδων, σκυμμένος σὲ μιὰ ἀπόμερη γωνιά γραφείου, τυλιγμένος σὲ σύννεφο καπνοῦ [...]»²⁸.

27. Χ. Δαραλέξης, «Ἀλ. Παπαδιαμάντης», ἄρθρο ποὺ ἀναδημοσιεύεται στὸν πέμπτο τόμο τῶν Ἀπάντων Παπαδιαμάντη τοῦ Γ. Βαλέτα, σσ. 594-597.

28. Γ. Δροσίνη, «Θυμῆματα» ἄρθρο ποὺ ἀναδημοσιεύεται στὸν παραπάνω τόμο τοῦ Βαλέτα, σ. 597.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΟΡΙΩΤΗΣ Ἀθήνα — Αἰόλου 9Α.

23.7.1932

Ἀγαπητὲ φίλε,

Μοῦ φαίνεται πὼς τὸ ἄρθρο τοῦ Βοντιερίδη στὴ «Μεγάλῃ Ἑγκυκλοπαιδείᾳ» τοῦ «Πυρσοῦ» εἶναι τὸ πιὸ ἀκριβολογημένο ἀπ' ὅσα ἔτυχε νὰ διαβάσω γραμμένα γιὰ τὸ Παπαδιαμάντη. Καὶ νομίζω, μιλώντας πρὸ καιροῦ μὲ τὸ Βοντιερίδη τοῦ εἶχα πεῖ ὅτι καὶ σὲ σᾶς, γιὰ τὴν ἐπιτροπὴ τοῦ Hall Caine (ὁ Β. τὸν ἀναφέρει Χὼλλ Κέϊν). Ὁ Παπαδιαμάντης ἐργαζότανε καμιά δεκαριά χρόνια (1887-1898) ὡς μισθωτὸς μεταφραστῆς, πότε στὴν «Ἐφημερίδα» τοῦ Κορομηλᾶ, πὸν τότε τὴν εἶχε ὁ Ἀριστείδης Ρούκης, πότε στὴν «Ἀκρόπολη» τοῦ Γαβριηλίδη. Ἔτσι ἔχει μεταφράσει πολλὰ romans-feuilletons ἀπὸ τὰ γαλλικὰ πὸν εἶτανε τῆς μόδας τότε, καί, ὅσο θυμοῦμαι, ὠρισμένων Jules Mary, Ohnet, A. Mattkey (Arnould?) μπορεῖ καὶ Richebourg ἢ O. Feuillet. Ἀπὸ τ' ἀγγλικά, στὴν «Ἀκρόπολη», κάποιο διήγημα τοῦ Dickens, κάποιο μυθιστόρημα τῆς Grant Allen — δὲν εἶμαι ὅμως βέβαιος. Μιὰ ἔρευνα σὲ παλιὰ σώματα τῶν δυνὸ αὐτῶν ἐφημερίδων μπορεῖ νὰ τὸ ξεκαθαρίσῃ: ξεχωρίζει ἀμέσως ὁ μεταφραστικός του τρόπος. Στὰ 1891-92-93 περίπου εἶχε μεταφράσει στὴν «Ἀκρόπολη» τὸν «Manxman» τοῦ Hall Caine μὲ τὸν τίτλο «Ὁ Μαξιώτης». Ὑπηρετοῦσα τότε στὰ πολεμικὰ καράβια, ὅπου κ' ἐγὼ διάβαζα πολλὰ καὶ ἀσυνάρτητα, καὶ τὸ εἶχα ρουφήξει ἀληθινά. Ὁ Γαβριηλίδης τὸ ἔβγαλε καὶ σὲ τόμο χοντροῦ 32ο. Τὸν εἶχα, ὅστερ' ἀπὸ χρόνια ὅμως τὸν ἐδάνεισα σ' ἓνα φίλο μου ποιητῆ, καὶ «ποιητικῇ ἀδείᾳ» πάει γιὰ πάντα. Θὰ ρωτήσω ὅμως τὸ Θ. Συνοδινὸ ἂν ὑπάρχῃ πονθενὰ κανένα του ἀντίτυπο. Λοιπόν, αὐτὸς ὁ «Manxman» ὅπου περιγράφονται οἱ νησιῶτες τῆς Isle of Man καὶ ἡ ζωὴ τους ἢ ἰδιόρρυθμος, ἔχει κατὰ τὴν ἰδέα μου, γίνεῖ ὁδηγὸς τοῦ Παπαδιαμάντη στὸ λογοτεχνικὸ εἶδος, ἀ κ ὁ μ α κ α ἰ σ τ ὸ ὕ φ ο ς, πὸν καλλιέργησε ὡς τὰ στερνὰ του χρόνια, μὲ βάση τὴ Σκιάθο καὶ τοὺς Σκιαθίτες. Τὸν βοήθοῦσε σ' αὐτὸ καὶ ὁ φραστικὸς πλοῦτος πὸν εἶχε ἀπὸ τὸ διάβασμα τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κειμένων, χωρὶς ὅμως νὰ μπορῇ καὶ νὰ τὸν ξαναχύσῃ στὴ νέα μας τὴ γλῶσσα. Ὅσο γι' αὐτὰ ὅμως, θὰ τὰ ξαναποῦμε, ἅμα ξαναρῆτε στὸ καμίνι τῆς Ἀθήνας ἀπὸ τὸ δροσερὸ νησί σας. Στὸ ἀναμεταξὺ σᾶς στέλνω, καθὼς καὶ στὴν Κυρία Μερλιέ, τὰ ὀλόθερμά μου χαϊρετίσματα.

Ν. Ποριώτης

Πρὸς τὸν κ. Ο. Merlier.

Στὴ Σκιάθο

ΕΠΙΦΥΛΛΙΔΕΣ ΤΗΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΟΣ

1883

1. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΣΣΑΡ
Ο ΜΑΝΔΥΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΞΙΦΟΣ
1.1.1883-18.5.1883, 137 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 16)
2. ΑΜΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΣΣΑΡ
ΤΟ ΧΡΥΣΟΝ ΔΕΡΑΣ
19.5.1883-26.9.1883, 131 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 17)
3. ΟΥΙΑΚΗ ΚΟΛΛΙΝΣ
ΤΟ ΣΤΟΙΧΕΙΩΜΕΝΟΝ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟΝ
28.9.1883-2.12.1883, 66 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 18)
4. ΕΡΚΜΑΝ - ΣΑΤΡΙΑΝ
ΜΟΝΟΜΑΧΙΑ
3.12.1883-6.12.1883, 4 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 19)
5. ΙΟΥΛΙΟΣ ΓΚΑΣΤΥΝ
ΧΙΛΙΑ ΕΚΑΤΟΜΜΥΡΙΑ
8.12.1883-29.5.1884, 175 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 20)

1884

6. 'Οκταβίου Φεργιέ. Ἡ χήρα (ἀπόσπασμα). 20.1.1884, 3γ-4β (Μόνο στὸν Βαλέτα, ἀρ. 21)
7. ΦΟΥΡΤΟΥΝΑΤΟΥ ΒΟΑΓΟΒΕ*
ΤΟ ΧΑΛΥΒΔΙΝΟΝ ΠΕΡΙΔΕΡΑΙΟΝ
30.5.1884-17.8.1884, 80 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 22)
8. ΓΥΠ
ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΦΙΛΑΡΕΣΚΕΙΑ
18.8.1884-20.8.1884, 3 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 23)
9. ΓΥΠ
Η ΒΡΟΧΗ
21.8.1884-23.8.1884, 3 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 24)

* Σὲ ἄλλη ἀνακοίνωση τῆς Ἐφημερίδος ἀναγράφεται Βουαγόβε, ἐνῶ σὲ ἀνακοίνωση στὴ στήλη ΠΙΝΑΚΙΔΕΣ ἀναγράφεται στὰ γαλλικὰ Fortuné de Boisgobey.

10. ΜΑΥΡΟΥ ΙΟΚΑΪ·
ΤΑ ΦΑΝΤΑΣΜΑΤΑ
24.8.1884-27.8.1884, 4 επιφυλλίδες
(Βαλέτα άρ. 25)
11. Π. ΖΑΚΟΝ καὶ Κ. ΒΑΛΟΑ
Ο ΜΑΥΡΟΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑΡΑΤΩΝ ΕΛΩΝ
28.8.1884-26.10.1884, 60 επιφυλλίδες
(Βαλέτα άρ. 26)
12. ΙΒΑΝ ΤΟΥΡΓΚΙΕΝΕΦ
ΤΟΚ... ΤΟΚ... ΤΟΚ...
27.10.1884-5.11.1884, 10 επιφυλλίδες
(Βαλέτα άρ. 27)
13. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΔΟΥΜΑ
ΜΑΡΙΑΝΝΑ
6.11.1884-18.11.1884, 13 επιφυλλίδες
(Βαλέτα άρ. 28)
14. Μία μήτηρ (έκ τοῦ Γαλλικοῦ)
19.11.1884, 1 επιφυλλίδα
(Βαλέτα άρ. 29)
15. ΑΛΕΞΙΟΥ ΜΠΟΥΒΙΕ
ΕΛΙΖΑ ΒΟΑΤΕΛ
20.11.1884-22.5.1885, 183 επιφυλλίδες
(Βαλέτα άρ. 30)

1885

16. ΕΡΝΕΣΤΟΥ ΚΑΠΑΝΔΥ
Ο ΚΑΠΙΕΤΑΝ ΛΑΣΕΝΑΙ
28.5.1885-2.7.1885, 51 επιφυλλίδες
(Βαλέτα άρ. 31)
17. ΕΡΝΕΣΤΟΥ ΚΑΠΑΝΔΥ
ΤΑ ΜΥΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΚΥΡ ΕΥΔΩΝΟΣ
3.7.1885-25.8.1885, 64 επιφυλλίδες
(Βαλέτα άρ. 32)
18. 'Ανωώμου. Εἰς φιλόλογος ὑποδηματοποιός (ὁ Λέων Τολστόϊ). 6.8.1855, 3β (Μόνο
στὸν Βαλέτα, άρ. 33).
19. ΕΡΝΕΣΤΟΥ ΚΑΠΑΝΔΥ
Ο ΒΑΡΩΝΟΣ ΜΑΡΚΟΣ
26.8.1885-31.12.1885, 120 επιφυλλίδες
(Βαλέτα άρ. 34)

1886

20. ΙΟΥΛΙΟΥ ΓΑΣΤΥΝ
Ο ΑΝΔΡΕΙΟΣ ΤΩΝ ΑΝΔΡΕΙΩΝ
1.1.1886-10.3.1886, 64 επιφυλλίδες
(Βαλέτα άρ. 37)

21. Φρ. Τύρνερ Πάλλροβ. Λόγος εἰσιτήριος ἀκαδημαϊκὸς περὶ τῆς ἀπαγγελίας καὶ μελέτης τῆς ποιήσεως. 4.3.1886, 4α-β (Μόνον στὸν Βαλέτα, ἀρ. 38)
22. ΓΟΥΣΤΑΥΟΥ ΑΙΜΑΡ
Ο ΟΛΩΝΑΙΟΣ Η Ο ΥΙΟΣ ΤΗΣ ΤΡΙΚΥΜΙΑΣ
11.3.1886-20.6.1886, 86 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 43)
23. ΓΟΥΣΤΑΥΟΥ ΑΙΜΑΡ
Ο ΠΛΟΙΑΡΧΟΣ ΛΑΠΑΝΤΑΣ
24.6.1886-31.8.1886, 69 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 45)
24. Γκὺ ντὲ Μωπασσάν. Οἱ κάτοικοι τοῦ "Ἀρεως (διήγημα). 24.6.1886 σὲ ἐπιφυλλίδες.
(Μόνον στὸν Βαλέτα, ἀρ. 44)
25. ΙΟΥΛΙΟΥ ΚΛΑΡΕΤΗ
Ο ΠΡΙΓΚΗΨ ΖΙΛΑΧ
1.9.1886-24.11.1886, 84 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 46)
26. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΡΙΣ
Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΔΟΝ ΚΙΧΩΤΟΣ
25.11.1886-7.12.1886, 11 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 47)
27. ΑΙΜΙΛΙΟΥ ΣΟΥΣΕΣΤΡ
Ο ΙΑΤΡΟΣ ΤΟΥ ΝΑΥΤΙΚΟΥ
8.12.1886-17.12.1886, 10 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 48)
28. Ἀνωνύμου. Ἡ δεξιῶσις τοῦ Λέοντος Σαίην ἐν τῇ Γαλλικῇ Ἀκαδημίᾳ. 16.12.1886, 2γ-3α (Μόνον στὸν Βαλέτα, ἀρ. 39).
29. Κάς Ι.ΒΑΡΡΙΕΡ
ΧΘΕΣΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ
18.12.1886-19.12.1886, 2 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 40)
30. ΓΟΥΥ ΔΕ ΜΩΠΑΣΣΑΝ
Ο ΔΑΣΟΦΥΛΑΞ
20.12.1886-22.12.1886, 2 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 41)
31. ΙΒΑΝ ΤΟΥΡΓΚΙΕΝΕΦ
Ο ΕΠΑΡΧΙΑΚΟΣ ΙΑΤΡΟΣ
23.12.1886-24.12.1886, 2 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 42)
32. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ ΚΟΠΠΕ
ΤΟ ΧΡΥΣΟΥΝ ΔΟΥΔΟΒΙΚΙΟΝ
(ΔΙΗΓΗΜΑ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΩΝ)
25.12.1886, 1 ἐπιφυλλίδα
(Βαλέτα ἀρ. 35)

33. ΕΡΚΜΑΝΝ-ΣΑΤΡΙΑΝ
Η ΚΛΕΠΤΡΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ
26.12.1886-29.12.1886, 4 επιφυλλίδες
(Βαλέτα άρ. 36)
34. ΠΟΝΗΡΟΥ ΠΟΝΗΡΟΤΕΡΟΣ*
(Διήγημα)
30.12.1886-31.12.1886, 2 επιφυλλίδες
(Δέν τὸ ἔχει ὁ Βαλέτας)
- 1887**
35. ΠΑΥΛΟΥ ΒΕΡΝΙΕ
Η ΣΗΜΑΙΑ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ
1.1.1887-27.3.1887, 74 επιφυλλίδες
(Βαλέτα άρ. 49)
36. Ἀνωρύμου. Κριτική. Τὸ τελευταῖον δράμα τοῦ Ἀλφόνσου Δωδέ. 12.2.1887 (Μόνο
στὸν Βαλέτα, άρ. 50)
37. MAYNE REID**
ΙΖΟΛΙΝΑ
31.3.1887-6.8.1887, 116 επιφυλλίδες
(Βαλέτα άρ. 51)
38. Η ΠΡΩΤΗ ΟΜΙΧΛΗ
ΔΙΗΓΗΜΑ
7.8.1887, 1 επιφυλλίδα
(Βαλέτα άρ. 52)
39. ΒΑΣΙΛΙΚΟΝ ΕΙΔΥΛΛΙΟΝ*
ΔΙΗΓΗΜΑ
8.8.1887, 1 επιφυλλίδα
(Δέν τὸ ἔχει ὁ Βαλέτας)
40. ΑΙΜΙΛΙΟΥ ΖΑΝΝΕΓΓΡΟΣ
Ο ΠΥΡΓΟΣ ΤΟΥ ΑΡΓΕΛ
9.8.1887-16.8.1887, 39 επιφυλλίδες
(Βαλέτα άρ. 53)
41. PIERRE COEUR
ΟΙ ΒΟΡΓΙΑΙ ΤΗΣ ΑΦΡΙΚΗΣ
18.9.1887-9.11.1887, 46 επιφυλλίδες
(Βαλέτα άρ. 54)
42. RENÉ DE PONT-JEST
Η ΚΟΚΚΙΝΗ ΑΡΑΧΝΗ
15.11.1887-4.2.1887, 61 επιφυλλίδες
(Βαλέτα άρ. 55)

* Ὁ Βαλέτας, Παπαδιαμάντης, 1940, σσ. 35-36, 66, θεωροῦσε τὰ δυὸ αὐτὰ διηγήματα γνήσια ἔργα τοῦ Παπαδιαμάντη.

** Στὴν ἀνακοίνωση τῆς δημοσιεύσεως εἶναι γραμμένο: Μέϋν Ρεϊδ καὶ ΜΕΥΝ ΡΕΙΔ.

1888

43. DE SAINT-GEORGES
ΓΑΜΟΣ ΠΡΙΓΚΗΠΟΣ
4.2.1888-14.4.1888, 61 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 56)
44. ΕΠΙΦΥΛΛΙΣ ΤΗΣ «ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΣ»
J. LERMINA
ΚΑΚΟΥΡΓΟΙ ΕΥΓΕΝΕΙΣ
7.2.1888—(Ὁ Βαλέτας ἀρ. 57 τὸ καταγράφει στὶς 18.2.1888 σὲ ἐπιφυλλίδες συνέχεια.
Δὲν σημειώνεται ἀπὸ τῇ Δαμβουνέλη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπιφυλλίδων).
45. ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΑΛΕΒΥ
Η ΠΗΝΕΛΟΠΗ
15.4.1888-21.4.1888, 5 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 58)
46. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΡΑΔΕΛ
TZIM
22.4.1888-23.4.1888, 2 ἐπιφυλλίδες
(Δὲν τὸ ἔχει ὁ Βαλέτας)
47. ΑΛΒΕΡΤΟΥ ΔΕΛΠΗ
ΑΠΕΡΙΣΚΕΠΤΟΙ ΛΟΓΟΙ
25.4.1888-26.4.1888, 2 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 59)
48. ΕΡΝΕΣΤΟΥ ΕΛΛΟ
ΑΓΩΝΙΑ ΨΥΧΗΣ
27.4.1888-29.4.1888, 3 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 60)
49. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΟΥΤΡΟΥΝ
ΕΝ ΤΩ ΚΑΠΝΙΣΤΗΡΙΩ
30.4.1888-2.5.1888, 3 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 61)
50. ΚΑΡΟΛΟΥ ΚΟΡΒΕΝ
Ο ΚΑΛΑΪΣ
4.5.1888-29.5.1888, 18 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 62)
51. ΜΑΤΡΙΚΙΟΥ ΓΙΟΚΑΪ
Η ΑΠΟΔΡΑΣΙΣ
7.11.1888-27.11.1888, 14 ἐπιφυλλίδες
(Δὲν τὸ ἔχει ὁ Βαλέτας)
52. Η ΚΑΤΗΡΑΜΕΝΗ ΚΟΙΛΑΣ - Ο ΜΥΣΤΗΡΙΩΔΗΣ ΘΗΣΑΥΡΟΣ
ὑπὸ Α. MATTHEY (Α. ARNOULD)
31.12.1888-1.5.1889, 120 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 63)

1889

53. PAUL VASILI
H BIENNAIA KOINΩNIA (La société Vienne)
23.1.1889-1.2.1889, 10 επιφυλλίδες
(Δέν τὸ ἔχει ὁ Βαλέτας)
54. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΟΝΕ
ΒΙΩΤΙΚΑΙ ΜΑΧΑΙ
Ο ΙΑΤΡΟΣ ΠΑΜΩ*
19.2.1889-30.3.1889, 39 επιφυλλίδες
(Δέν τὸ ἔχει ὁ Βαλέτας)
55. GUY DE MAUPASSANT
Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ
31.3.1889-12.4.1889, 13 επιφυλλίδες
(Δέν τὸ ἔχει ὁ Βαλέτας)
56. Θ. ΔΟΣΤΟΓΕΦΣΚΗ
ΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ Η ΤΙΜΩΡΙΑ
14.4.1889-1.8.1889, 106 επιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 66)
57. GASTON DESCHAMPS
Ο ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η «ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΩΝ ΣΥΖΗΤΗΣΕΩΝ»
3.6.1889-4.6.1889, 2 επιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 64)
58. ΚΑΜΙΛΛΟΥ ΔΕΒΑΝ
Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΠΟΛΑΣ
2.8.1889-28.8.1889, 27 επιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 65)
59. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ ΚΟΠΠΕ
ΑΡΡΙΕΤΑ
5.8.1889-19.8.1889, 15 επιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 67)
60. ARTHUR ARNOULD
ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΤΗΝ ΓΥΝΑΙΚΑ
28.8.1889-8.10.1889, 42 επιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 68)
61. ARTHUR ARNOULD
Ο ΡΟΔΟΧΡΟΥΣ ΘΑΛΑΜΟΣ
9.10.1889-29.11.1889, 50 επιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 69)

* "Αν καὶ γνωρίζαμε ὅτι ἡ μετάφραση αὐτὴ βγῆκε σὲ βιβλίο μὲ τὸ ὄνομα τοῦ μεταφραστῆ Παπαδιαμάντη (βλ. ἰδίως Σεφερλῆ, τόμος Γ', σ. 650) στὴ Σμύρνη τὸ 1889, ἦταν ἄγνωστο ὅτι εἶχε δημοσιευτεῖ σὲ επιφυλλίδες στὴν *Ἐφημερίδα* τὸ ἴδιο ἔτος.

62. GEORGES OHNET
Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΕΡΩΣ
19.10.1889-21.12.1889, 58 ἐπιφυλλίδες
(Βαλέτα ἀρ. 70)
63. Ἀνώνυμου. Ἐρριέτα Φάβρη. 14-15.12.1889 (ὅπου καὶ πληροφορίες γιὰ τὸν φιλέλληνα
Φάβρη. Μόνον στὸν Βαλέτα, ἀρ. 71).
64. JULES CLARETIE
Η ΕΡΗΜΟΣ ΟΙΚΙΑ
17.12.1889-26.3.1890
(Βαλέτα ἀρ. 72)
65. Καμ. Φλαμμариών. Ἡ Οὐρανία. 19.12.1889 (ἄρθρο. Μόνο στὸν Βαλέτα, ἀρ. 73)

1890

(Τὸ 1890 δὲν τὸ ἔχει ὁ Βαλέτας)

66. A. MATTHEY
Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΠΑΙΤΩΝ
27.3.1890-25.5.1890, 58 ἐπιφυλλίδες
67. A. MATTHEY
ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΓΥΝΑΙΚΟΣ
25.5.1890-30.7.1890, 123 ἐπιφυλλίδες μαζί με τίς προηγούμενες τοῦ ἀριθμοῦ 66,
τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ δεύτερο μέρος.
68. ΤΟ ΤΗΛΕΦΩΝΟΝ
ΔΙΗΓΗΜΑ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΟΝ
27.5.1890, ὑπογραφή R.D.
1 ἐπιφυλλίς
69. GEORGES OHNET
Η ΨΥΧΗ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ
10.6.1890-21.7.1890, 39 ἐπιφυλλίδες
70. PAUL MAHALIN
ΖΗΤΩ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ
22.7.1890-30.11.1890, 122 ἐπιφυλλίδες
71. PAUL LINDAU
Ο ΦΙΛΟΣ ΜΟΥ ΙΛΑΡΙΩΝ
5.8.1890-14.8.1890, 10 ἐπιφυλλίδες
72. HENRY GREVILLE
ΜΥΣΤΗΡΙΟΝ
15.8.1890-6.10.1890, 49 ἐπιφυλλίδες
73. JEAN DALVY
Η ΚΥΡΙΑ ΝΟΜΑΡΧΟΥ
7.10.1890-29.11.1890, 49 ἐπιφυλλίδες
74. ALBERT DELPIT
ΚΑΙ ΤΑΣ ΔΥΟ
29.11.1890-16.1.1891, 48 ἐπιφυλλίδες. (Ἡ Βαλέτας, ἀρ. 74, ἐπειδὴ δὲν ἔχει δεῖ τὸ
1890, τὸ ἀναγράφει μόνο ἀπὸ τῆς 1.1.1891).

1891

(Δὲν τὸ κατέγραψε ἡ Δαμβουνέλη. Ἀντιγράφεται ἐδῶ ἡ καταγραφὴ τοῦ Βαλέτα, ἀρ. 75-82. Ἡ καταγραφὴ τοῦ Βαλέτα σταματᾷ στὸ τέλος τοῦ 1891, ἀπ' ὅπου συνεχίζει τὴν καταγραφὴ μετὰ τὴν Ἀκρόπολι ἀπὸ ἀρ. 83 κ.ἐξ.).

75. Γ. Ονέ. Αἱ δέσποιnai τοῦ Κροαμέρ. 17.2.1891-2.4.1891
(Βαλέτα ἀρ. 75)
76. Οὐίλιαμ Νῶρθον. Ὁ ὠκεανός. 3.4.1891-25.7.1891
(Βαλέτα ἀρ. 76)
77. Ἰουλίου Μαρύ. Ἡ κόρη τοῦ δολοφόνου. 28.4.1891-25.7.1891
(Βαλέτα ἀρ. 77)
78. Ὁκταβίου Φεγιέ. Οἱ ἔρωτες τοῦ Φιλίππου. 30.7.1891-30.8.1891
(Βαλέτα ἀρ. 78)
79. Ἀλεξ. Δουμᾶ. Ἀμώρης. 31.8.1891-9.11.1891
(Βαλέτα ἀρ. 79)
80. Ἀνωνύμου. Ἡ δεσποινὶς δε Βρεσιέ. 22.9.1891-27.11.1891
(Βαλέτα ἀρ. 80)
81. Βίκτωρος Σερμπυλιέ. Ἡ ἰδέα τοῦ Γιάννη Χονδροκεφάλου. 27.11.1891—
(Βαλέτα ἀρ. 81)
82. Κ. Βουρδῶνος. Ὁ Φρασινέ ἐν τῇ Γαλλικῇ Ἀκαδημίᾳ (διάδοχος Αἰμ. Ὠζιέ). 4.-6.12. 1891, 1γ-δ
(Βαλέτα ἀρ. 82)